

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Uğur UZUNKAYA

Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi
uguruzunkaya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4534-9305>

**Faxiang Budizmi'ne İlişkin Eski
Uygurca Fragmanlar (19. Bölüm)**

*Old Uyghur Fragments on Faxiang Buddhism
(Chapter 19)*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 26.11.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

UZUNKAYA. U. (2021). Faxiang Budizmi'ne İlişkin Eski Uygurca Fragmanlar (19. Bölüm). *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2720-2737. <https://doi.org/10.34083/akaded.986411>

UZUNKAYA. U. (2021). Old Uyghur Fragments on Faxiang Buddhism (Chapter 19). *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 2720-2737. <https://doi.org/10.34083/akaded.986411>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Yogācāra temelinde gelişen Faxiang ‘dharma özellikleri’ veya Weishi ‘salt bilinç’ ekolü ünlü Çinli Budist seyyah ve mütercim Xuanzang (602-664) tarafından ortaya konmuştur. Çin Tang Hanedanlığı’nın önemli şahsiyetlerinden biri olan Xuanzang, 629-645 yılları arasında Budizm’in önemli dinî muhitlerine yaptığı seyahat sonrasında yeni metinleri ve bununla birlikte öğretileri de Çin’e getirmiştir. Bunlar arasında Vasubandhu’nun *Triṃśikā*’sı ve bunun üzerine kaleme alınan on mensur tefsir ışığında Xuanzang, *Cheng weishi lun* isimli eserini yazmış ve bu eser Faxiang ekolünün esas yazınsal kaynakları arasında yer almıştır. Bu çalışmanın konusunu da Faxiang Budizmi’ne ait ve bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde korunan sekiz fragman oluşturmaktadır. Bu fragmanlar sırasıyla şöyledir: Mainz 848-8 (d fragmanı) (T I D 8), Mainz 848-7 (c fragmanı) (T I D 7), Mainz 848-6 (b fragmanı) (T I D 6), Mainz 848-5 (a fragmanı) (T I D 5), Mainz 840-4 (d fragmanı) ([T I] D 4), Mainz 840-3 (c fragmanı) (T I D 3), Mainz 840-2 (b fragmanı) (T I D 2) ve Mainz 840-1 (a fragmanı) (T I D 1). Burada anılan bu sekiz fragman Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan en az otuz bölümden oluştuğu düşünülen derleme eser veya mecmua olarak nitelendirilebilecek bir yazma eserin 19. bölümünü oluşturmaktadır. Bir bütün olarak bakıldığında bu mecmuanın 19. bölümünden irili ufaklı toplam 46 satırlık bir Eski Uygurca metin günümüze ulaşmıştır. Bu çalışmada bahsi geçen fragmanların neşri, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları ve dizin ile sözlüğü sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, Çin Budizmi, Faxiang ekolü, metin neşri

Abstract

*The Faxiang school ‘dharma characteristics’ or the Weishi school ‘pure consciousness’ that developed on the basis of Yogācāra was introduced by the Chinese Buddhist traveler and translator Xuanzang (602-664). Xuanzang, one of the important figures of the Chinese Tang Dynasty, brought new texts and teachings to China after his travel to the important religious areas of Buddhism between 629-645. Among them, in the light of Vasubandhu’s *Triṃśikā* and the ten prose commentaries written on it, he wrote his work called *Cheng weishi lun* and this work was among the main literary sources of the Faxiang school. At this point, the subject of this study is eight fragments belonging to Faxiang Buddhism, which are preserved in the Berlin Turfan Collection today. These fragments are as follows: Mainz 848-8 (fragment d) (T I D 8), Mainz 848-7 (fragment c) (T I D 7), Mainz 848-6 (fragment b) (T I D 6), Mainz 848-5 (fragment a) (T I D 5), Mainz 840-4 (fragment d) ([T I] D 4), Mainz 840-3 (fragment c) (T I D 3), Mainz 840-2 (fragment b) (T I D 2) and Mainz 840-1 (fragment a) (T I D 1). In fact, these eight fragments constitute the 19th part of a manuscript, which is thought to consist of at least thirty chapters of a compilation preserved in the Berlin Turfan Collection. When viewed as a whole, a total of 46 lines of Old Uyghur text remained from the 19th chapter of this collected edition. In this study, the edition of the aforementioned fragments, their translation to Turkish, notes on the text, and index and glossary will be presented.*

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, Chinese Buddhism, Faxiang school, text edition

Giriş: Çin Budizmi'ndeki Ekoller Üzerine

Uygur Budizmi'ndeki ekollerle bunların alt katmanlarının iyice anlaşılmasında genelde Çin Budizmi, özelde ise burada inkişaf eden ekoller ve bunlar arasında da Faxiang ekolünün kıymeti izaha muhtaçtır. Budizm'in Faxiang ekolüne geçmeden önce Çin'e Budizm'in girişi ve burada ortaya çıkan ekollere değinmek gerekir. MS 1. yüzyılın ortaları Budizm'in Çin'e girişi hakkında mutabık olunan bir tarihtir ve bununla birlikte Han hanedanlığında (MÖ 206-MS 220) özellikle Huan ve Ling dönemlerinde Budizm'in gitgide yaygınlaştığı düşünülmektedir (krş. Ge, 2013, s. 317; Poceski, 2012, s. 198; Poceski, 2014, s. 41; McBride, 2012, s. 370). Budizm'in Çin'e girerken izlediği yol hakkında ise farklı iki görüş hâkimdir: Bunlardan birisi İpek Yolu güzergâhı iken; diğeri bugünkü Orta Asya ve Xianjiang hattıdır (krş. Ge, 2013, s. 317). Budist öğretilerin tercümelemlerinde yaygınlaştığı bilinmektedir. Sanskritçe Budist külliyatın da Çinceye 2. yüzyıldan itibaren tercüme edilmeye başlandığı düşünülmektedir. Bu tercümelemlerinde de Çin'de Budist ekollerin kutsal yazınsal kaynaklarına dayanan kimi noktada da bu yazınsal kaynakları tamamlayıcı özellikte on üç ekol ortaya çıkmıştır. Temelde çok kültürlü yerel bir yapının muhtelif inanç ve teamüllerinin heterojen bir sentezini sunan Çin Budizmi'nde ortaya çıkan bu ekoller şöyledir:

(1) Abhidharmakośa ekolü (Çin. 俱舍宗 *Jushe zong*): Bu *Abhidharmakośa-śāstra*'nın (Çin. 俱舍論 *Jushe lun*) öğretileri temelinde Hinayāna'yı temsilen Çin'de ortaya çıkan bir ekoldür (krş. Soothill & Hodous, 1937, s. 256a ve DDB; ayrıca bk. Green & Mun, 2018, s. 93-96). Bu ekol, “dharmaların hakikatte mevcut olduğunu, benliğin ise özden bağımsız olduğunu öğretir. Ayrıca geçmişin, geleceğin ve şimdinin gerçek varlığına olan öğretilere bağlıdır” (JEBD, 1979, s. 187b).

(2) Satyasiddhi ekolü (Çin. 成實宗 *Chengshi zong*): Hint kökenli muadili bulunmayan bu ekol, Kumārajīva tarafından çevrilen *Satyasiddhi-śāstra* (Çin. 成實論 *Chengshi lun*) temelinde oluşturulmuştur (Soothill & Hodous, 1937, s. 256a; JEBD, 1979, s. 144b; ayrıca bk. Green & Mun, 2018, s. 96-99).

(3) Vinaya ekolü (Çin. 律宗 *Lü zong*): Doğu Asya Budizmi'nde disiplinleri temel alan bu ekol *Shisong lü* (Çin. 十誦律 ‘On Kıraat Vinayası’), *Sifen lü* (Çin. 四分律 ‘Dört Parça Vinayası’), *Mahāsāṃghika-vinaya* (Çin. 摩訶僧祇律 *Mohe sengqi lü*) gibi yazınsal kaynaklara dayanmaktadır (krş. Soothill & Hodous, 1937, s. 256a ve DDB; ayrıca bk. Green & Mun, 2018, s. 99-102). Bu ekol, “Mahāyāna ilkelerine riayet etmenin Buddhalığa ulaşmanın yolu olduğunu öğretir” (JEBD, 1979, s. 235b).

(4) Sanlun ekolü (Çin. 三論宗 *Sanlun zong*): Bu ekol, “Nāgārjuna'nın *Mādhyamika-śāstra*'sına (Çin. 中觀論 *Zongguan lun*), Āryadeva'nın *Śata-śāstra*'sına (Çin. 百論 *Bai lun*) ve Nāgārjuna'nın *Dvādaśa-nikāya-śāstra*'sına (Çin. 十二門論 *Shiermen lun*) dayanmaktadır” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256a; ayrıca krş. JEBD, 1979, s. 257b; krş. DDB; Green & Mun, 2018, s. 102-105).

(5) Nirvāṇa ekolü (Çin. 涅槃宗 *Niepan zong*): Bu ekol 423'te Dharmarakṣa tarafından çevrilen *Mahāparinirvāna-sūtra*'nın (Çin. 涅槃經 *Niepan jin*) öğreti temelinde oluşan bir ekoldür ve daha sonraları birçok bakımdan ortak noktası bulunan Tiantai (Çin. 天台) ekolüne dâhil edilmiştir (krş. Soothill & Hodous, 1937, s. 256a; DDB; ayrıca bk. Green & Mun, 2018, s. 105-106). Yine bu ekol, “*dharma-kāya* yani *dharma* bedeninin sonsuz olduğu ve bütün insanlığın Buddha doğasına sahip olduğu öğretisini savunur” (JEBD, 1979, s. 211b).

(6) Daśabhūmika ekolü (Çin. 地論宗 *Dilun zong*): Bu ekol, “Vasubandhu'nun, Bodhisattva'nın Buddhalığa giden yolunun on aşaması hakkındaki Bodhiruci tarafından 508'de çevrilmiş çalışmasına dayanır ve daha sonraları Avatamsaka ekolü tarafından özümsemiştir” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256a; ayrıca krş. JEBD, 1979, s. 139a; DDB; Green & Mun, 2018, s. 106-107).

(7) Saf Ülke veya Sukhāvātī ekolü (Çin. 淨土宗 *Jingtu zong*): Bu ekol, “Çin'de Bodhiruci tarafından kurulmuştur ve öğretisi, Amitābha'ya iman yoluyla Batı Cenneti'ne kurtuluştur” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; DDB; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 107-109; JEBD, 1979, s. 142b). Yine bu ekol, “Amitābha Buddha'nın adının zikredilmesi gibi muhtelif ibadete özgü uygulamalarla ilişkilidir” (Poceski, 2012, s. 203).

(8) Chan ekolü (Çin. 禪宗 *Chan zong*): Bu, “yaklaşık 527 yılında Bodhidharma tarafından kurulduğu düşünülen, meditasyona yönelik veya sezgisel bir ekoldür” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; DDB; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 109-110). Bu ekolde, “kişinin zihninin hakiki doğasının kavranabileceği veya yalnız meditasyon ve ferdi idman ile elde edilebileceği öğretilir” (JEBD, 1979, s. 338a).

(9) Shelun ekolü (Çin. 攝論宗 *Shelun zong*): Bu ekol, “Asaṅga'nın Paramārtha tarafından 563'te çevrilmiş *Mahāyānaśāstra*'sına (Çin. 攝大乘論 *She daseng lun*) dayanmaktadır ve daha sonra Avatamsaka ekolü tarafından özümsemiştir” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; DDB; JEBD, 1979, s. 293a; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 111-112).

(10) Tiantai ekolü (Çin. 天台宗 *Tiantai zong*): Bu ekol, “Lotus Sutra (Çin. 法華經; Skt. *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra*) temelinde oluşmuştur” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; DDB; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 112-113). “Beş devrin tasnifi ve sekiz öğretisi, üç tür hakikatin hüviyeti ve meditasyon aracılığıyla Buddhalığa erişme” bu ekolün temel öğretileri arasında yer almaktadır (JEBD, 1979, s. 316a).

(11) Huayan veya Avatamsaka ekolü (Çin. 華嚴宗 *Huayan zong*): Bu ekol, *Buddhāvataṃsaka-sūtra* (Çin. 華嚴經 *Huayan jin*) temelinde oluşmuştur (krş. Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; DDB; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 113-114; JEBD, 1979, s. 167b). Huayan ekolü, “Çin Budizmi ve Çin felsefesinin daha sonraki gelişimi üzerinde büyük etkileri olan ayrıntılı metafizik ve ontolojik düşünce sistemi ile ünlüdür” (Hamar, 2014, s. 145).

(12) Faxiang ekolü (Çin. 法相宗 *Faxiang zong*) Doğu Asya Yogācārası olarak da bilinen bu ekol, “Xuanzang’ın Hindistan’dan dönüşünden ve önemli Yogācāra eserlerini tercümesinden sonra kurulmuştur” (Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; DDB; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 115; JEBD, 1979, s. 119b).

(13) Doğru Söz ekolü (Çin. 眞言宗 *Zhenyan zong*): Mantra ekolü olarak da bilinir (Soothill & Hodous, 1937, s. 256b; ayrıca krş. Green & Mun, 2018, s. 115-116; JEBD, 1979, s. 282a). Skt. *mantra*’nın Çincedeki tercümelelerinden biri “doğru söz”dür. Bu ekol, “aynı zamanda Ezoterik ekol olarak da bilinen *mantrayāna* / *tantrayāna* / *vajrayāna*’nın Doğu Asya versiyonu olarak kabul edilir” (DDB).

Burada sayılan on üç ekol muhtelif adlarla Japonya’ya ve Kore’ye de taşınmıştır. Bunlar içerisinde bu yazının da konusunu oluşturan Yogācāra kaynaklı Faxiang ‘*dharmā* özellikleri’ ekolünün (法相宗 *Faxiang zong*) veya bir diğer yaygın adıyla Weishi (唯識) ‘salt bilinç’ ekolünün temeli Çinli Budist seyyah ve mütercim Xuanzang (玄奘) (602-664) tarafından atılmıştır. Esasında Weishi (唯識) adlandırması bu ekolün destekçileri tarafından kullanılırken, Faxiang adlandırması bu ekole muhalifler tarafından verilen bir adlandırma olduğu düşünülmektedir; bununla birlikte bu ekolle Çin’e Budizm’in üçüncü büyük girişi gerçekleşmiştir (Lusthaus, 2004, s. 283a). Çin’deki Tang Hanedanlığı’nın önemli isimlerinden biri olan Xuanzang, 629-645 yılları arasında Budizm’in önemli sayılan dinî muhitlerine yaptığı seyahat sonrasında kendisiyle birlikte yeni öğretileri ve bunların kaynaklarını da Çin’e getirmiştir. Bunlar arasında Vasubandhu’nun *Triṃśikā*’sı ve bunun üzerine yazılan on mensur tefsir temelinde Xuanzang, *Cheng weishi lun* (成唯識論) isimli eserini kaleme almıştır. Bundan sonra eser Faxiang ekolünün esas yazınsal kaynakları arasında yer almıştır. Xuanzang’ın öğrencilerinden Kuiji (窺基) (632-682) ise daha sonraları Yeni Yogācāra olarak da anılacak olan Faxiang ekolünün ilk patriği olmuştur.

Bu çalışmanın konusunu Faxiang Budizmi’ne ilişkin bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda saklanan sekiz fragman oluşturmaktadır. Bu fragmanlar sırasıyla şöyledir: Mainz 848-8 (d fragmanı) (T I D 8), Mainz 848-7 (c fragmanı) (T I D 7), Mainz 848-6 (b fragmanı) (T I D 6), Mainz 848-5 (a fragmanı) (T I D 5), Mainz 840-4 (d fragmanı) ([T I] D 4), Mainz 840-3 (c fragmanı) (T I D 3), Mainz 840-2 (b fragmanı) (T I D 2) ve Mainz 840-1 (a fragmanı) (T I D 1). Bu sekiz fragman Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan en az otuz bölümden oluştuğu düşünülen derleme eser veya bir diğer ifadeyle mecmua olarak nitelendirilebilecek bir yazma eserin 19. bölümünü teşkil etmektedir. Mezkur yazma eserin bütün bölümleri günümüze ulaşmamıştır ve bununla birlikte sayfa numaralandırmasından 19. bölüm olduğu anlaşılan kısmın hangi metnin parçaları olduğu da tespit edilememiştir. Burada bahsi geçen fragmanlar bugüne oldukça fazla tahribata uğramış şekilde gelebilmiştir. Burada ele alınan fragmanlarda iki veya üç satırlık bir kısım korunabilmiş, bazı satırlarda ise yalnızca birkaç harf tespit edilebilmiştir. Genel olarak bakıldığında ise bu mecmuanın 19. bölümünden irili ufaklı toplam 46 satırdan oluşan bir Eski Uygurca metin kalmıştır. Bu çalışmada daha önce neşri gerçekleştirilmemiş fragmanların evvela yazı çevirimleri ve harf çevirimleri yapılmıştır. Daha sonra metinler Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metne ilişkin notlara

yer verilmiştir. Bununla birlikte metnin bütün sözlerini içeren bir sözlük-dizin de hazırlanmıştır.

1. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

1

[Özertural 2012: 249-250, Katalog Nr. 298]

Mainz 848-8 (d fragmanı) (T I D 8)

19. bölüm, 5. yaprak

recto

01	01 ugurınt[a]... ..
		...d... //ky ...q' 'wqwrynt/
02	02 [t(ä)ñridä]m kör[klä]
	 //m kwyr//... ..

verso

		tokuz y(e)g(i)rmi ülüş beş [p](a)t(a)r
		twqwz ykrmy 'wylwş pyş /tr
03	01 tig ad... .. /mäk ar... ..
	 tyk 'd... .. /m'k 'r//... ..
04	02 tutm... ..
	 d/ twtm... ..

2

[Özertural 2012: 251-252, Katalog Nr. 299]

Mainz 848-7 (c fragmanı) (T I D 7)

19. bölüm, 6. (?) yaprak

recto

05	01 [ö]trü anı adınlar tayakın
	 //trw 'ny 'dynl'r t'y'qyn
06	02 inçip ...
	 / 'ynçyp q'//...
07	03 nomlar ...
	 syn nwm l'r ...

verso

		tokuz y(e)g(i)rmi ü[lüş altı p(a)t(a)r]
		twqwz ykrmy 'wy// // //
08	01	kaçmakı yügürmäki
		q'çm'qy ywkwrm'ky y... ..

- 09 02 *biligsiz biligd[ä]*
pylyksyz pylykd/
 10 03 ... kaçmakın
 ...*p q'çm'q'yn*

3

[Özertural 2012: 252-253, Katalog Nr. 300]

Mainz 848-6 (b fragmanı) (T I D 6)

19. bölüm, 7. yaprak

recto

- 11 01 adırtl(a)p ,, alkunı adkantaçı
 m... .. 'dyrtlp /yp ,, 'lqw ny ''dq'nt'çy
 12 02 *beşinç* , adınlar
 tyt... .. ///...*p pısynç* ... /y ,, 'dyn l'r
 13 03 y(a)rlıg etig...
 yrlyq 'ytyk...

verso

- tokuz y(e)g(i)rmi ü[lüş] yeti *p(a)t(a)r*
twq'wz ykrmy 'wy/// yty ptr
 14 01 yänä adınlar *tayakıŋ[a t]urmuş tö[z]...*
y'n' 'dyn l'r t'y'qynk/ /wrmış twy/...
 15 02 yokın *kurugin*
 ... /ymyn ywq'yn *q'wrwqyn* ... // y
 16 03 kim olar
 ... // *kym 'wl'r*

4

[Özertural 2012: 253, Katalog Nr. 301]

Mainz 848-5 (a fragmanı) (T I D 5)

19. bölüm, 8. yaprak

recto

- 17 01 ... [üç t]ör'lüg *kutrılm[a]k* kapıglar ,, üç
 ... /wyr/lwk *q'wtrwlm/q'q'pyq l'r* ,, 'wyç
 18 02 ,, tört¹ törlüg ...
 /r ,, *twyrt twyrlwk syd...*
 19 03 ,, tört tö[r'lüg] ...
 ,, *twyrt twy///* ...

¹ Sözcük satırın üstüne yazılmıştır.

verso

- tokuz y(e)g(i)rmi ü/üş sākiz p(a)t(a)r ,,
 twqwz ykrmy 'wylwş s 'kyz ptr ,,
 20 01 tapu umadın ünüşsüzün ämgänü
 t'pw 'wm'dyn 'wynwşswz yn 'mk'nw ///... ..
 21 02 öñi ,, anın
 //ynky ,, 'nyn /...d... ..
 22 03 ... ölmäk
 .../ 'wlm'k //... ..

5

[Özertural 2012: 254, Katalog Nr. 302]

Mainz 840-4 (d fragmanı) ([T I] D 4)

19. bölüm, 9. yaprak

recto

- 23 01 ... köñüldäki nomlarıg kördüklärintä inçip
 ... kwnkwld'ky nwm l'ryq kwyrdwk l'rynt' 'ynçyp
 24 02 tep ... küçlügin kü[sün]
 t...////... .. typ ... kwyçlwky n kw////
 25 03 ärdükin ...
 / 'rdwkyn ...

verso

- tokuz y(e)g(i)rminç ü[üş] tokuz p(a)t(a)r
 twqwz ykrmyñç 'wyl// twqwz ptr
 26 01 almadın ,, ol b(ä)lgü tözlüg nomlarıg ala yipkä
 ''lm'dyn ,, 'wl plkw twyz lwk nwm l'ryq ''l' yypk'
 27 02 [äv]irtü äzüg *armak* üzä
 //yrty 'z wk ''rm'q''wyz ' /p /// .../w
 28 03 [t]özlüg
 /wyz lwk

6

[Özertural 2012: 254-255, Katalog Nr. 303]

Mainz 840-3 (c fragmanı) (T I D 3)

19. bölüm, 10. yaprak

recto

- 29 01 [ü]tlämäkig bilirlär ,, asıg tusu kılguluk oron
 //ydl'm'kyk pylyr l'r ,, ''syq twsw qylqwlwq'wrwn

- 30 02 kayu ...
k ///... .. /wt/... ..d...sty l'r q'yw ...
- 31 03 ärsär ...
l'r 'rs'r ...

verso

- tokuz y(e)g(i)rminç ü[lüş] on p(a)t(a)r
 twq̄wz ykrmyñç 'wy/// 'wn ptr
- 32 01 tugum beş aẓun için/äkilärkä umug m[ag]
 twq̄wm p̄yş 'ž wn 'yçyni'ky l'r k' 'wmwq 'yn//
- 33 02 [tutu]p asıg tusu k[ılmak]
 ///p 'syq twsw q̄//// //... .. /... /... .. /
- 34 03 çog yalın² küçi... ..
 çwq y'lyn kwyçy... ..

7

[Özertural 2012: 255-256, Katalog Nr. 304]

Mainz 840-2 (b fragmanı) (T I D 2)

19. bölüm, 11. yaprak

recto

- 35 01 bilgä biligig bilmäkläri üzä
 pylk' pylykyk pylm'k l'ry 'wyz '
- 36 02 klig sav
 q̄lyq s'v s'/... ..
- 37 03 arıg ...
 rwp 'ryq ...

verso

- tokuz y(e)g(i)rminç ülü[ş] bir y(e)g(i)rmi p(a)t(a)[r] ,,
 twq̄wz ykrmyñç 'wylw/ pyr ykrmy pt/ ,,
- 38 01 kılmak mäñilig kılmak
 q̄ylm'q̄ m'nykyk q̄ylm'q̄'
- 39 02 [tsu]jurkamak
 ///ywrq̄m'q̄'w... ..
- 40 03 nomlamak
 nwml'm'q̄'

8

[Özertural 2012: 256-257, Katalog Nr. 305]

² Sözcük satırın üstüne yazılmıştır.

Mainz 840-1 (a fragmanı) (T I D 1)

19. bölüm, 12. yaprak

recto

- 41 01 bütürürlär ,, munı munçulayu yañın
...kyn pwytwrwr l'r ,, mwny mwñçwl'yw y'nkyn
- 42 02 nãã nãã
... .. n'ç' n'ç'
- 43 03 ,, ötr[ü]
... .. s'r l'r ,, 'wytr/

verso

- tokuz y(e)g(i)rmi[n]ç ülüş iki y(e)g(i)rmi p(a)t(a)r ,,
twqıwz ykrmy/ç 'wylwş 'yky ykrmy ptr ,,
- 44 01 upasanç ,, bo yeti törlüg tözün... ..
'wp's'nç ,, pw yyty twyr/lwk twyz wn... ..
- 45 02 küzädgülük
kwyz 'dkwlwk /... ..
- 46 03 küzädmäklä... ..
kwyz 'dm'kl'/... ..

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarması

01 nedeniyle... .. 02 ilahî, görkemli [19. bölüm, 5. yaprak] 03 04 tut-... .. 05 sonra onu başka dayanağını 06 böylece ... 07 öğretiler (Skt. *dharmā*) ... [19. bölüm, 6. (?) yaprak] 08 kaçması₂ 09 bilgisizlikte₂ (Skt. *avidyā*) 10 ... kaçmasını 11 ayırarak her şeyi tutacak 12 beşinci ... başkalar 13 buyruk, donatım... [19. bölüm, 7. yaprak] 14 yine başkalarına dayanarak oluşan cevher (Skt. *paratantrasvabhāva*) ... 15 boşunu₂ (Skt. *śūnyatā*) 16 ki onlar 17 ... üç tür kurtuluş kapısı, üç 18 dört tür ... 19 dört tür ... [19. bölüm, 8. yaprak] 20 bulamadan çaresizlikle acı çekerek 21 başka, bundan dolayı 22 ... ölme 23 ... zihindeki öğretileri (Skt. *dharmā*) gördüklerinde böylece 24 diyerek ... güçlü₂ 25 olduğunu ... [19. bölüm, 9. yaprak] 26 almadan, o alamet esaslı öğretileri (Skt. *dharmā*) renkli ipliğe 27 çevirdi. Aldatma₂ ile 28 esaslı [19. bölüm, 10. yaprak] 29 Öğüt vermeyi bilirler. Fayda₂ sağlama yeri 30 hangi ... 31 ise ... [19. bölüm, 10. yaprak] 32 doğum, beş varlık biçimi (Skt. *pañcagatī*) içindekilere umut ve sığınmak 33 tutup fayda₂ sağlamak 34 parıltı₂ gücü 35 bilgeliği (Skt. *prajñā*) bilmeleriyle 36 söz 37 temiz ...

[19. bölüm, 11. yaprak] **38** yapma, sevindirmek **39** merhamet etme
 40 ... vaaz verme **41** tamamlarlar. Aynı bu
 şekilde (bu) suretle **42** her türlü **43** sonra [19.
 bölüm, 12. yaprak] **44** ruhban sınıfından olmayan mümine (Skt. *upāsikā*), bu yedi tür
 asil... .. **45** korumak için **46** korumak... ..

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

02 [t(ä)ñridä]m kör[klä]: Bu satırın onarımı kesin olmamakla birlikte benzeri mevcut bir ifade için krş. [*t(ä)ñri]däm körklä kör[klüg]* Mainz 769-4 (a fragmanı) (T I D 4), A sayfası 14. satır.

08 kaçmak+ı yügürmək+i: Bu ikileme ‘kaçma’ anlamındadır, ayrıca krş. Şen, 2002, s. 374 ve Ölmez, 2017, s. 307.

09 bilfigsiz biligd[ä]: Bu ifade ‘bilgisizlik’ anlamında olup Skt. *avidyā* ‘bilgisizlik’ karşılığındadır (Edgerton, 1953, s. 77b; ayrıca krş. Wilkens, 2021, s. 174a).

10 kaçmakın: Bu satır belki *yügürmäkin* ile devam ettirilebilir, krş. 08. satır: *kaçmakı yügürmäki*.

15 yok+ın kurug+ın: Bu ikileme ‘boşluk’ anlamında olup Skt. *śūnyatā* ‘boşluk’ karşılığındadır (Monier-Williams, 1899, s. 1085b; Edgerton, 1953, s. 532a; ayrıca krş. Wilkens, 2021, s. 910a).

17 [üç t]örlüg kutrulm[a]k kapıglar: Bu satırın onarımı için krş. [üç törlüg] kutrulmak kapığın açdaçı Gulcalı, 2021, s. 233₁₂₃₇₋₁₂₃₈. Bu ifade Çin. 三解脱 *san jietuo* ‘üç kurtuluş’ (DDB; Soothill & Hodous, 1937, s. 76a) ve Çin. 三解脱門 *san jietuo men* ‘kurtuluşun üç kapısı’ (DDB) karşılığındadır. Budizm’deki kurtuluşun üç kapısı sırasıyla (1) 空解脱 *kong jietuo* ‘asılsızlık üzerine meditasyon’, (2) 無相解脱 *wuxiang jietuo* ‘belirtisizlik üzerine meditasyon’ (3) 無作解脱 *wuxiang jietuo* ‘isteksizlik üzerine meditasyon’ dur (DDB; ayrıca krş. Gulcalı, 2021, s. 393).

24 küçlügin kü[sün]: Bu satır *küsünlügin* şeklinde devam ettirilebilir; fakat bir sonraki satırın baş kısmı yazmada hasarlıdır. Bununla birlikte *kösönlüg* okuması için bk. Wilkens, 2021, s. 412b.

27 [äv]irrti: Bu onarım kesin değildir.

32 tugum beş aźun: EUyg. bu tabir çoğunlukla *tört tugum beş aźun* ‘dört doğum’ ifadesiyle birlikte kullanılmaktadır, krş. ... *kamağ tört tugum beş aźun* Mainz 800 a, b (T I a 1; T I a 2), a fragmanı, B sayfası 4. satır. EUyg. *tört tugum* ifadesi 四生 *sisheng* ‘the four kinds of birth’ (G. 9865) ve Skt. *catur-yoni* karşılığındadır. ‘Dört doğum şekli’ sırasıyla şöyledir: (1) Çin. 卵生 *luansheng* ‘yumurtlayarak çoğalma’ (Skt. *añđaja-yoni*)

(DDB; JEBD, 1979, s. 231b; Hirakawa, 1997, s. 222a); (2) Çin. 胎生 *taisheng* ‘rahimden doğma’ (Skt. *jarāyujā-yoni*) (DDB; JEBD, 1979, s. 311b; Hirakawa, 1953, s. 964a); (3) Çin. 濕生 *shisheng* ‘rutubetten doğma’ (Skt. *samsvedajā-yoni*) (DDB; JEBD, 1979, s. 290b; Hirakawa, 1997, s. 746b); (4) Çin. 化生 *huasheng* ‘kendiliğinden doğma’ (Skt. *upapādukā-yoni*) (DDB; JEBD, 1979, s. 172a; Hirakawa, 1997, s. 213a).

32 beş aẓun: EUyg. bu ifade Çin. 五趣 *wuqu* ‘beş varlık şekli’ (G. 12698 3120) ve Skt. *pañca-gati* karşılığındadır. Bu ‘beş *gati*’ veya ‘beş varoluş şekli’ şöyledir: Cehennemler, aç ruhlar, hayvanlar, insanlar ve *devalar* (Soothill & Hodous, 1937, s. 127b; Hirakawa, 1997, s. 90a; JEBD, 1979, s. 288b).

32-33 umug in[ag] [tutu]p: Bu onarım için krş. *umug inag tut-* Wilkens, 2021, s. 798b.

4. Dizin ve Sözlük

A

adın ‘başka’ *a. +lar* 12; *a. +lar tayakın* 5; *a. +lar tayakın[a]* 14

adırtıl(a)- ‘ayırmak’ *a.-p* 11

adkan- ‘tutmak’ *alkunı a.-taçı* 11

al- ‘almak’ *a.-madın* 26

ala ‘ala, renkli’ *a. yipkă* 26

alku ‘her şey’ *a. +nı adkantaçı* 11

anı ‘onu’ [*ö*]trü *a.* 05

anın ‘bundan dolayı’ *a.* 21

arığ ‘saf, temiz’ *a.* 37

armak ‘aldatma’ *üzüg a.* ‘aldatma₂’ 27

asıg ‘fayda’ *a. tusu k[ılmak]* 33; *a. tusu kılğuluk* 29 → *tusu*

aẓun < Soğd. ’’žwn ~ ’zw’n(h) ‘(Budizm’de) varlık şekli, varlık biçimi, canlıların içinde buldukları varlık şekli (~ Skt. *gati*)’ *beş a.* ‘beş varlık biçimi’ (~ Skt. *pañcagati*) 32

B

beş ‘beş’ *b. aẓun* ‘beş varlık biçimi’ (~ Skt. *pañcagati*) 32

beşinç ‘beşinci’ *b.* 12

bil- ‘bilmek’ [*ü*]tlämäkig *b.-irlär* 29

bilgä ‘bilge’ *b. biligig* ‘bilgelik’ (~ Skt. *prajña*) 35

bilig ‘bilgi’ *bilgä b. +ig* ‘bilgelik’ (~ Skt. *prajña*) 35; *biligsiz b. +d[ä]* 09

bilgisiz ‘bilgisiz’ *b. biligd[ä]* ‘bilgisizlik’ (~ Skt. *avidyā*) 09

bilmäk ‘bilme’ *bilgä biligig b. +läri* 35

bo ‘bu’ *b. yeti törlüg tözün...* 44

bütür- ‘tamamlamak’ *b.-ürlär* 41

b(ä)lgü ‘alamet’ *b. tözlüg nomlarıg* 26

Ç

çog ‘parıltı’ *ç. yalın* ‘parıltı₂’ 34

Ä

ämğän- ‘acı çekmek’ *ä.-ü* 20

är- ‘olmak, var olmak’ *ä.-dükin* 25; *ä.-sär* 31

[äv]ir- ‘çevirmek’ *[ä].-ti* 27

äzüg ‘aldatma’ *ä. armak* ‘aldatma₂’ 27

E

etig ‘donatım’ *y(a)rlıg e.* 13

I

ın[ag] ‘sığınak’ *umug ı.* ‘umut ve sığınak’ 32

İ

içintäki ‘içindeki’ *i. +lärkä* 32

inçip ‘böylece’ *i.* 06, 23

K

kaçmak ‘kaçma’ *k. +ı yügürmäki* ‘kaçma₂’ 8; *k. +ın* 10

kapıg ‘kapı’ *[üç t]örlüg kutrulm[a]k k. +lar* 17

kayu ‘hangi’ *k.* 30

kıl- ‘yapmak, etmek’ *asıg tusu k.-guluk* 29

kılmak ‘yapma, etme’ *k.* 38; *mäjilig k.* 38

kim ‘ki’ *k.* 16

könül ‘zihin’ *k. +däki nomlarıg kördüklärintä* 23

kör- ‘görmek’ *könüldäki nomlarıg k.-düklärintä* 23

kör[klä] ‘görkemli’ *[t(ä)ñridä]m k.* 02

kurug ‘boş’ *yokın k. +ın* ‘boş₂’ (~ Skt. *sūnyatā*) 15

kutrulm[a]k 'kurtuluş' [üç t]örlüg k. kapıglar 17

küç 'güç' çog yalın k. +i... 34

küçlüg 'güçlü' k. +in kü[sün] 'güçlü₂' 24

kü[sün] 'güç' küçlügin k. 'güçlü₂' 24

küzäd- 'korumak' k.-gülük 45

küzäd-mäk 'koruma' k. +lä... 46

k[ılmak] 'yapma, etme' asıg tusu k. 33

M

mänjilig 'neşeli, sevinçli' m. kılmak 38

munçulayu 'böylece, bu şekilde' munı m. 41

munı 'bunu' m. munçulayu 41

N

näçä 'nice' n. n. 'her türlü' 42

nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* öğreti, dinî kaide (~ Skt. *dharmā*) 'öğreti' n. +lar 7; *b(ä)lgü tözlüg n. +larıg* 26; *könjüldäki n. +larıg* 23

nomlamak 'vaaz verme' n. 40

O

ol 'o' o. *b(ä)lgü tözlüg nomlarıg* 26

olar 'onlar' o. 16

oron 'yer' o. 29

Ö

öl-mäk 'ölme' ö. 22

öñi 'başka' ö. 21

ötr[ü], [ö]trü 'sonra' ö. 05, 43

S

sav 'söz' s. 36

T

tap- 'bulmak' t.-u umadın 20

tayak 'destek, dayanak' adınlar t. +ın 5; adınlar t. +ıñ[a t]jurmış tö[z] 'başkalarına dayanarak oluşan cevher' (~ Skt. *paratantrasvabhāva*) 14

[t(ä)ŋridä]m ‘ilahî’ [t]. 02

te- ‘demek, söylemek’ t.-p 24

törlüg, törlüg, [t]örlüg, tö[rlüg] ‘türlü’ [üç] [t]. *kuत्रulm[a]k kapıglar* 17; *tört* t. 18; *yeti* t. *tözün*... 44

tört ‘dört’ t. *törlüg* 18, 19

tö[z] ‘töz, cevher’ *adınlar tayakın[a t]urmuş* t. ‘başkalarına dayanarak oluşan cevher’ (~ Skt. *paratantrasvabhāva* 14

tözlüg, [t]özlüg ‘esaslî’ t. 28; *b(ä)lgü* t. *nomlarıg* 26

tözün ‘asil’ *bo yeti törlüg* t. 44

[tsu]yurkamak ‘merhamet etme’ [t]. 39

tugum ‘doğum’ t. 32

[t]ur- ‘durmak, (burada) oluşmak’ *adınlar tayakın[a t].-muş* 14

tusu ‘fayda’ *asıg* t. *kılguluk* 29; *asıg tusu k[ılmak]* 33 → *asıg*

tut-, [tut]- ‘tutmak’ t.-ma... 04; [t].-[u]p 33

U

u- ‘muktedir olmak (anlamında tasvirî fiil)’ *tapu u.-madın* 20

ugur ‘neden’ u. +*int[a]* 01

umug ‘umut’ u. *in[ag]* ‘umut ve sığınak’ 32

upasañ ‘ruhban sınıfından olmayan mümine’ (~ Skt. *upāsikā*) u. 44

Ü

üç, [üç] ‘üç’ ü. 17; [ü]. [t]örlüg *kuत्रulm[a]k kapıglar* 17

ünüşsüz ‘çaresizlik’ ü. +*in ämgänü* 20

[ü]tlämäk ‘öğüt verme’ [ü]. +*ig bilirlär* 29

üzä, üzä ‘ile’ ü. 27, 35

Y

yalın ‘parıltı’ *çog* y. ‘parıltı₂’ 34

yañ ‘biçim, suret’ y. +*in* 41

y(a)rlıg ‘buyruk’ y. *etig*... 13

yänä ‘yine’ y. 14

yeti ‘yedi’ y. *törlüg tözün*... 44

yip 'ip, iplik' *ala y. +kă* 26

yok 'yok' *y. +in kurugin* 'boş₂' (~ Skt. *śūnyatā*) 15

yüğürmäk 'yürüme, kaçma' *kaçmakı y. +i* 'kaçma₂' 08

Sonuç

Bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan en az otuz bölümden oluştuğu düşünülen fakat günümüze tamamı gelememiş olan bir yazma mecmuanın 19. bölümünün neşri içeren bu çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: (1) Bu çalışma Faxiang ekolüne ait bir yazma mecmuanın 19. bölümünü oluşturmaktadır ve bugün 19. bölümden yalnızca sekiz fragman kalmıştır. (2) Bu fragmanların büyük bir çoğunluğunda iki veya üç satırlık yazı çevirimi ve harf çevirisi yapılabilecek metin mevcuttur. Bazı satırlarda ise yalnızca birkaç harf kalıntısı vardır. Bununla birlikte metnin hasarlı olması sebebiyle tereddütlü sayılabilecek okumalar da mevcuttur. (3) Çalışmaya dâhil edilen ve daha önce neşredilmemiş bu Eski Uygurca metnin toplam hacmi 46 satırdır. (4) Metnin söz varlığı dikkate alındığı 91 madde başı tespit edilebilmiştir. Bu madde başlarından 13'ü (% 14.28) fiil; 78'i (% 85.71) isimdir. Bu isimlerden ise 3'ü (% 3.84) alıntı sözcüktür. Bu yazı ile Orta Asya Türk Budizmi'nin anlaşılabilmesine küçük bir katkı sağlayabilecek dil verileri Türk dili araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

Kısaltmalar

AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
bk.	bakınız
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
EUyg.	Eski Uygurca
G.	<i>A Chinese-English Dictionary</i> , bk. Giles 1912.
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist Dictionary</i>
krş.	karşılaştırınız
Skt.	Sankritçe
TDK	Türk Dil Kurumu
VOHD	Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland
Yay.	yayınları

Kaynaklar

- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary. Vol. II: Dictionary*. Yale University Press.
- Ge, Z. (2013). *An intellectual history of China. Volume one: Knowledge, thought, and belief before the seventh century CE*. (Michael S., Duke & Josephine, Chiu-Duke Çev.). Brill.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English dictionary*. (2. Baskı). Kelly and Walsh.
- Green, R. S. & Mun C. (2018). *Gyöner's transmission of the Buddha dharma in three*. Brill.
- Gulcalı, Z. (2021). *Altun yaruk sudur X. kitap (metin-Türkiye Türkçesine aktarımı-Çince metinle karşılaştırmalı açıklamalar-sözlük-ikilemeler dizini)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamar, I. (2014). *Huayan explorations of the realm of reality*. Poceski, M. (Ed.), *The Wiley-Blackwell companion to east and inner Asian Buddhism* (s. 145-165). Blackwell Publishing.
- Hirakawa, A. (1997). *A Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Reiyukai.
- Japanese-English Buddhist Dictionary*. (1979). Daitō Shuppansha.
- Lusthaus, D. (2004). *Faxiang school*. Buswell, R. E. (Ed.), *Encyclopedia of Buddhism. Volume two: A-L. Appendix, index* (s. 283a-284b). Macmillan Reference USA, Thomson Gale.
- McBride, R. D. (Ed.) (2012). *Hwaöm I: The mainstream tradition. Jogye Order of Korean Buddhism: Kore*. Collected Works of Korean Buddhism.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford University Press.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65 (2), 243-311.
- Özertural, Z. (2012). *Alttürkische Handschriften. Teil 16: Mahāyāna-Sūtras und Kommentartexte*. Steiner.
- Poceski, M. (2012). *Chinese Buddhism*. Nadeau, R. L. (Ed.), *The Wiley-Blackwell Companion to Chinese religions* (s. 197-218). Blackwell Publishing.
- Poceski, Mario (2014). *Buddhism in Chinese history*. Poceski, M. (Ed.), *The Wiley-Blackwell companion to east and inner Asian Buddhism* (s. 40-62). Blackwell Publishing.

Soothill, W. E. & Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.

Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Universitätsverlag Göttingen.

Elektronik Kaynaklar

DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 29.07.2021).

Mainz 840 (TM. 501-b) recto: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0840_seite2.jpg verso: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0840_seite1.jpg (Erişim tarihi: 22.08.2021)

Mainz 848 (TM. 501-a) recto: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0848_seite1.jpg ve verso: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0848_seite2.jpg (Erişim tarihi: 22.08.2021)